

A SZUBSZAHARAI AFRIKAI REGIONALIZMUS SAJÁTOSÁGAI AZ SADC (DÉL-AFRIKAI FEJLESZTÉSI KÖZÖSSÉG) MŰKÖDÉSE TÜKRÉBEN

TETLÁK ÖRS

Bevezetés

A szervezeti működés és az intézményrendszer tekintetében az Afrikai Unió az Európai Uniót és az Egyesült Nemzetek Szervezetét tekinti mintának. Az afrikai regionalizmus ugyanakkor számos egyedi ismérvvel rendelkezik. Tanulmányomban a régió jellemzőit a regionalizmus szempontjából vizsgálom, elsősorban az új regionalizmus szempontrendszerét követve. Mivel azonban a térség nemzetközi kapcsolataiban változatlanul az államközi, kormányközi együttműködés az elsődleges és a regionális gazdasági közösségek rendszerét is ez a rendező elv alakította ki, a vizsgálat tárgya is elsősorban ez a szint lehet. Mivel a szubszaharai térség a klímaváltozásnak egyik leginkább kitett térsége a Földnek, a regionalizmus jövőjét befolyásoló kihívások között számos ökológiai, környezeti szempontot is figyelembe kívánok venni, mely rizikófaktorok (vagy éppen a regionális együttműködés mozgatói) már ma is szubszaharai Afrika mindennapjainak részei. Az elemzés további tárgya a kormányzás minősége a térségben, az egyes államok politikai elitjének kapcsolatrendszere és a politikai vezetők remélt elvárásai a regionális, illetve kontinentális együttműködéstől. Be kívánom mutatni, hogy az egyes államok minőségi mutatóiban is tetten érhető jelentős különbségek miként befolyásolják a regionális együttműködés mélységét és színvonalát. Tanulmányomban az egyes szubszaharai régiók és a hozzájuk kapcsolható regionális gazdasági közösségek közül részletebben a Dél-afrikai Fejlesztési Közösséget (Southern African Development Community, SADC) mutatom be, úgy is, mint a kontinens legsikeresebb regionális együttműködési szervezetét.

A szubszaharai régió karakterisztikája

Bármennyire is egyszerűnek tűnik a régió határainak és a régióba tartozó államoknak a meghatározása, ez tulajdonképpen kizárólag földrajzi értelemben egyértelmű (azaz, hogy a Száhel-övezet a határvonal), társadalmi és geopolitikai szempontból már korántsem ennyire kizárólagos a helyzet. Mindenekelőtt Nyugat-Szahara státusza kérdéses, hiszen elismerése még az afrikai államok jelentős részénél is várat magára, sőt számos afrikai ország éppen Marokkó területi igényét támogatja. Az Afrikai Uniónak ugyan teljes jogú tagja a Szaharai Arab Demokratikus Köztársaság, de egyebek mellett a Kongói Demokratikus Köztársaság, Kamerun,

Zambia, Madagaszkár, Niger vagy Elefántcsontpart nem támogatják függetlenségét. A másik, hogy az Arab Liga szubszaharai tagállamait sokszor nem tekintik minden társadalmi és kulturális jellemző alapján a régióhoz tartozónak. Ez utóbbi ellen jelentős ellenérv, hogy csak Nigéria muszlim lakossága nagyobb, mint az Arab Liga összes szubszaharai tagállamának lélekszáma. Nigéria 220 millió fős lakosságának (worldometers.info) több, mint a fele muszlim, míg a Comore-szigetek (800.000), Dzsibuti (1.000.000), Mauritánia (4.500.000), Szomália (15.000.000) és Szudán (42.000.000) összlakossága csak valamivel több, mint 63.000.000. További érdekesség, hogy az apró Mauritius lakosságának nagyjából fele hindu, ez mégsem okoz semmiféle hátrányt abban a tekintetben, hogy a szubszaharai régióhoz tartozónak tekintik-e.

A (makró)régió meghatározásakor Spengler, Toynbee és Huntington civilizációs elméletéből kiindulva a szubszaharai Afrika esetén feltétlenül igaz, hogy tetten érhető a kulturális csoport, aminek tagjai valamilyen közös identitással rendelkeznek. A hasonló történelmi gyökerek, a gyarmatosító múlt és a földrajzi egység mellett persze a bőrszín is ilyen. Ugyanígy megfelel Joseph Nye kritériumainak, aki a földrajzi közelséget és a kölcsönös függőséget említi a régió meghatározásakor. Tanulmányomban tehát azt a mintegy 24 millió négyzetkilométert tekintem a vizsgálat tárgyának, mely több mint egy milliárd fő otthona. Ennek a népességnek ma a 40%-a 15 év alatti. Köszönhetően annak, hogy a termékenységi ráta legjobb 50 országából 40 szubszaharai, a lakosság száma 2050-re várhatóan el fogja érni a két milliárd főt.

▲ 1. sz. ábra - A szubszaharai Afrika térképe. Barna szímmel jelölve Nyugat-Szahara, világosabb zölddel az Arab Liga tagállamai a régióban¹.

A kontinens elsődleges politikai keretrendszerét az Afrikai Unió (AU) jelenti, mely szervezetnek a földrész valamennyi állama tagja. A rendkívül szerteágazó szervezet részletes elemzésétől eltekintek, de az Agenda2063² hét fő célkitűzését megemlítem, hiszen ezek azok a célok, amelyeknek minden operatív tevékenység az alárendeltje. Kizárólag már ismerős, rendkívül ambiciózus célok fognak itt szerepelni:

- Fenntartható fejlődésen és növekedésen alapuló, virágzó kontinens.
- A pán-afrikanizmus és az afrikai reneszánsz ideáira támaszkodó, integrált kontinens.
- Békés és biztonságos Afrika.
- A jó kormányzás, a demokratikus értékek, az emberi jogok és a jogállamiság Afrikája.
- Erős kulturális identitás, közös örökség, értékek és erkölcs.
- Az emberek kontinense, ami az afrikaiakra támaszkodik, törődik a nővel és a gyermekekkel.
- Afrika, mint erős, egyesült, ellenálló és befolyásos globális szereplő.

Az AU zászlóshajó projektjei között olyan elemek szerepelnek, mint egy integrált gyorsvasút-hálózat kiépítése (természetesen jelentős kínai szerepvállalással), kontinentális szabadkereskedelmi övezet kialakítása³, az „afrikai útlevél” bevezetése, valamennyi konfliktuszóna felszámolása, valamint energetikai és digitális megaberuházások. Az irány adott, bár némi kétely övezi a célok és a projektek megvalósíthatóságát.

Hosszas általános jellemzés helyett csak néhány információ Afrika gazdaságáról, lehetőségeiről. Afrika teljes GDP-je csak egy harmada az Egyesült Államok GDP-jének, az afrikai árutözsdek mindössze a világ árutözsdei forgalmának 1%-át bonyolítják le. Hiába lenne ásványkincsekben és természeti erőforrásokban gazdag földrész (és valójában az is), ha strukturális problémák és például az egyre növekvő államadósság miatt a szociális egyenlőtlenségek nem csökkennek, éppen a szubszaharai térségben van csak nagyon kevés kiút a mélyszegénységből. Európai szemmel a nagyvárosok és a vidék közti különbségek is nehezen képzelhetők el, ezért mutatok két táblázatot az AfrAsia Bank és a Világbank adatai felhasználásával. Afrika leggazdagabb államai sorrendben a Dél-afrikai Köztársaság, Egyiptom, Nigéria, Marokkó és Kenya, ha az állampolgárok vagyonát adjuk össze. Viszont ha összevetjük a nagyvárosi agglomerációkban felhalmozott vagyonnal és ezek nélkül tekintünk a szubszaharai térségre, máris merőben más képet látunk. Kenya és Nigéria esetén a főváros, illetve a gazdasági központ jelenti az országban felhalmozott vagyon mintegy felét, a Dél-afrikai Köztársaság négy gazdasági központja, négy legtehetősebb agglomerációja pedig a vagyon ¾-ét.

Világbanki adatok alapján a Statista kimutatásában⁴ 2020-at követően a kontinens legkiterjedtebb gazdaságai a GDP összevetésében sorrendben a következőképpen alakultak: 1. Nigéria, 2. Egyiptom, 3. Dél-afrikai Köztársaság, 4. Algéria, 5. Marokkó, 6. Etiópia, 7. Kenya, 8. Ghána.

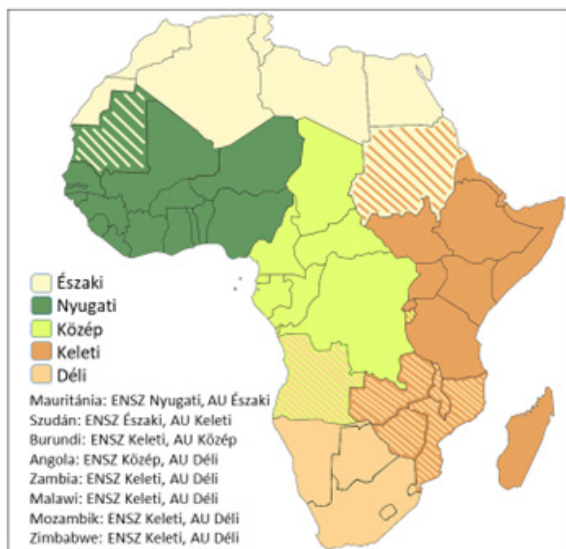
Afrika leggazdagabb államai		Afrika leggazdagabb városai	
Ország	Összeg (milliárd USD)	Ország	Összeg (milliárd USD)
Dél-Afrika	642	Johannesburg (Dél-Afrika)	248
Egyiptom	303	Cape Town (Dél-Afrika)	133
Nigéria	225	Cairo (Egyiptom)	129
Marokkó	114	Lagos (Nigéria)	96
Kenya	93	Durban (Dél-Afrika)	54
		Nairobi (Kenya)	49
		Pretoria (Dél-Afrika)	45
		Luanda (Angola)	42
		Casablanca (Marokkó)	39
		Accra (Ghána)	35

▲ 2. sz. ábra – Afrika leggazdagabb államai és városai (Adatok forrása: Africa Wealth Report, 2019)

Mivel a térséget jellemzően szerény gazdasági erejű országok alkotják, a regionális együttműködésre már az 1900-as évek elejétől kezdve akadnak példák, sőt bizonyos térségekben, éppen a kulturális és történelmi kapcsolatok miatt a föderáció gondolata is időről időre felvetült. Ilyen például a kelet-afrikai térség, ahol Tanzánia, Kenya és Uganda legalább is a politikai nyilatkozatok terén évtizedek óta a szoros együttműködést tekinti a felzárkózás esélyének (Tarrósy, 2007). A Kelet-afrikai Közösség (EAC) mára hét taggal rendelkező regionalizációt valósít meg.

A regionális gazdasági közösségek rendszere

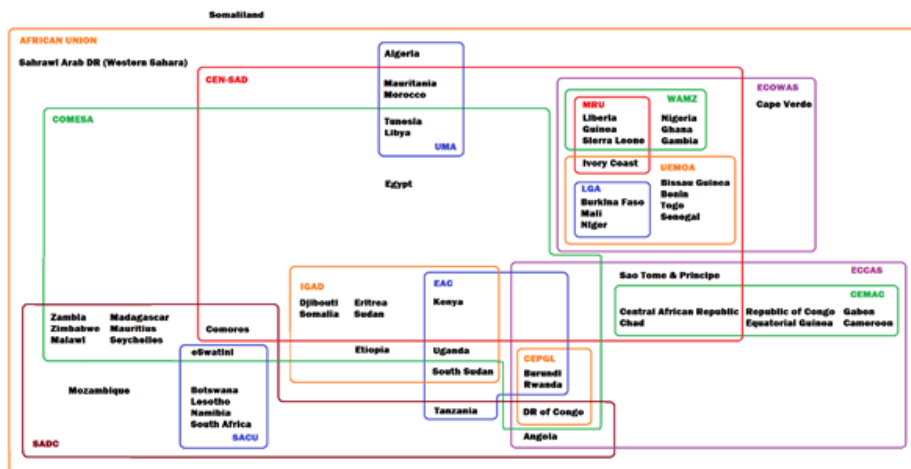
Az Afrikai Unió az Abujai Szerződéssel hozta létre azt a regionális rendszert, aminek elsősorban a kontinens államainak békéjét, biztonságát, stabilitását és fejlődését kell szolgálnia, illetve a fenti célok elérésében is kulcsszereplőnek számítanak. A regionális gazdasági közösségek (regional economic communities, RECs) területileg szinte teljesen megegyeznek Buzan és Waever regionális biztonsági komplexumaival (regional security complexes), bár már Buzan is nagyszámú billegő államot sorolt fel, melyeket nem lehet egyértelmű kizárólagossággal egyik, vagy másik közösséghez sorolni. Ebben a rendszerben Észak-Afrika (és a Közel-Kelet), Nyugat-Afrika, Közép-Afrika, Afrika szarva, és a Déli Afrika alkotnak egy-egy egységet, ahol Mauritánia, Mali, Niger, Csád, a Közép-afrikai Köztársaság, Gabon, a Kongói Demokratikus Köztársaság és Kenya számítanak a helyüket kereső államoknak. Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, az afrikai regionális szervezetek rendszerében csak első pillantásra könnyű feladat szigorú regionális határokat húzni, a szubszaharai regionalizmus egyik legnagyobb kihívása pedig éppen az egyes államok egyszerre több irányú elköteleződése, egyszerre több regionális tömbben meglévő tagsága. Ezeket a kettős tagságokat néhány elemző egyenesen fenyegetésként értékeli a regionális biztonságra. Hogy teljes legyen a kavardás, még az ENSZ és az Afrikai Unió régiói sem egyeznek meg. Mauritánia, Szudán, Burundi, Angola, Zambia, Zimbabwe, Malawi és Mozambik tartoznak a két regionális besorolási rendszerben más-más tömbhöz.

^ 3. sz. ábra – Az ENSZ és az Afrikai Unió régiói a kontinensen (Adatok forrása: au.int és un.org)

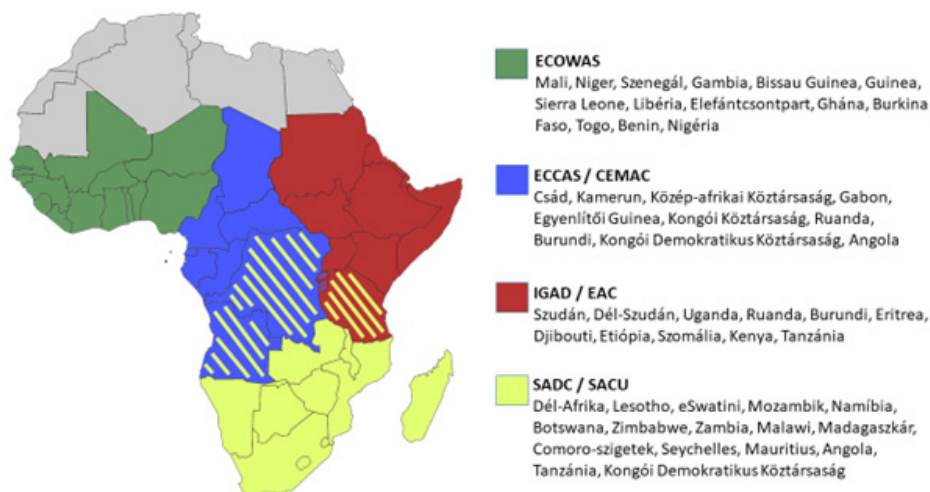
Mivel Afrikában minden a fejlődésről, a fejlődés igényéről szól, a regionális gazdasági közösségek többcélú szervezetek és az Afrikai Unió regionális besorolását lennének hivatottak követni⁵. Alapvető céljuk a regionális integráció, lehetőség szerint kiterjesztve kontinentális szintre. A gazdasági közösségek egymástól függetlenül működnek és fejlődnek, struktúrájuk és céljaik is eltérőek. Ez persze azt is jelenti, hogy egyéb regionális szervezetek is léteznek, a regionális architektúra alig áttekinthető. Az Abujai Szerződés hatálya alá tartozó regionális gazdasági közösségek és az egyes régiókhoz kötődő további szervezetek az alábbiak (dőlten a regionális gazdasági közösség státuszú szervezetek):

- *AMU* – Arab Maghreb Union
- *CEN-SAD* - Community of Sahel-Saharan States
- *ECOWAS* – Economic Community of West African States
 - UEMOA - West African Economic and Monetary Union
 - WAMZ – West African Monetary Zone
- *ECCAS* – Economic Community of Central African States
 - CEMAC - Economic and Monetary Community of Central Africa
- *EAC* – East African Community
- *IGAD* - Intergovernmental Authority on Development
- *COMESA* – Common Market for Eastern and Southern Africa
- *SADC* – Southern African Development Community
 - SACU – Southern African Customs Union⁶

4. sz. ábra - Regionális architektúra Afrikában 2021-ben (Adatok forrása: au.int)

Ahogy az ábrán is látszik, az egyes tömbök világosan el kellene hogy különüljenek egymástól, ám Közép-Afrika esetén ez egyáltalán nincs így. Ennek okára a későbbiekben kitérek, előljáróban annyit jegyeznek meg, hogy a rendszerben akarva-akaratlanul is kiemelt szerep jut az egyes régiók meghatározó államainak. Ahogy Nyugat-Afrikában Nigéria, vagy a Déli Afrikában a Dél-afrikai Köztársaság igazodási pont és húzza magával a „befolyási övezetet”, ugyanezt a szerepet Kelet-Afrikában Kenya, vagy Etiópia csak kevésbé, Közép-Afrikában pedig a Kongói Demokratikus Köztársaság egyáltalán nem képes betölteni.

5. sz. ábra – A régiók és a RECs kapcsolata a szubzaharai Afrikában⁷ (Adatok forrása: au.int)

A szubszaharai regionalizmus jellemzői és kihívásai

A szubszaharai régióban rengeteg nyelvi és etnikai csoport él, a döntően gyarmati örökségként született államhatárok pedig csak a legritkább esetben esnek egybe az etnikai határokkal. Hogy csak néhány példát említsek, Etiópiában nyolcvannál több nyelvet beszélnek, a Dél-afrikai Köztársaságban pedig 11 hivatalos nyelv létezik, köztük a legtöbb fekete dél-afrikai szemében szinte magát az apartheid-rezsimet jelentő afrikaans is. Botswana-ban a tswana a közös nyelv, amit viszont a Dél-afrikai Köztársaságon belül az Északnyugati Tartományban négyszer annyian beszélnek anyanyelvként, mint az „anyaországban”. A fuláni nyelvet nagyjából 25 millióan beszélik Nyugat-Afrikában, ők viszont tizenhét ország területén élnek. Mivel az afrikaiak szeretnek „afrikai megoldásokat keresni az afrikai problémákra”, a közvetítő nyelvek tekintetében is igyekeznek meghaladni a gyarmati örökséget. Közvetítő nyelvként ma már több mint 200 millióan beszélik a szuahéli⁸, nemrégiben pedig a dél-afrikai oktatási rendszerben is bevezették helyenként a szuahéli nyelvórákat. A törekvés egyértelmű, az egységes Afrika csak akkor jöhet létre, ha közös nyelvet is találnak, egyben meghaladva az anglofon és frankofon korlátokat is⁹.

A mesterséges és a legtöbb esetben porózus államhatárok önmaguktól erősítik fel a regionális törekvéseket (rosszabb esetben viszont a területi igényeket és a szeparatizmust), ahogy a pánafrikai eszme és az egységes kontinens ideája is ugyanebbe az irányba mutatnak. Ezt támogatja az ubuntu filozófiája, ami a szubszaharai Afrika majd minden sarkában tetten érhető világnézet. A fekete-afrikaiak összetartozását, spirituális kapcsolatát hirdető eszme az emberiség, a közösségi lét értékeit hirdeti, az egymásrautaltság és a „vagyok, mert vagyunk” életfilozófia talaján. Legismertebb képviselője a Nobel-békedíjas Desmond Tutu, dél-afrikai anglikán érsek volt, akinek humanista értékrendje szerint a közösséghez tartozás erősít, nyitottá tesz és biztonságot nyújt. Az eszmeiség rendkívül pragmatikus leképeződése tetten érhető a diplomáciában ugyanúgy, mint a regionális nemzetközi szervezetek rendszerében. Egészen sajátos aspektusa pedig például a Dél-afrikai Köztársaság máig befogadó migrációs politikája, legalább is a szubszaharai térségből érkezők tekintetében¹⁰. Több szerző szerint az említett határmenti mikrorégiók (Söderbaum – Taylor, 2009;) a regionalizmus valódi terepe, hiszen míg az állam- és kormányközi együttműködések sok esetben autoriter, vagy félautoriter rezsimek legitimációját szolgálják, az új regionalizmus elmélete a mindennapokban megmutatkozó regionalizációra fókuszál. Bár a regionális „együttműködések” között olyan elemek is fellelhetők, mint az illegális kereskedelem, a csempészet, az illegális migráció, vagy a

A mesterséges és a legtöbb esetben porózus államhatárok önmaguktól erősítik fel a regionális törekvéseket (rosszabb esetben viszont a területi igényeket és a szeparatizmust), ahogy a pánafrikai eszme és az egységes kontinens ideája is ugyanebbe az irányba mutatnak.

regionális konfliktusok, a regionalizmus progresszív oldalát a gazdasági központok vonzereje, egyfajta hálózatosodás jelentik. A számtalan példa közül néhányat emelnék ki, ahol volt alkalom megfordulni. Ilyen mikrorégió Uganda, Ruanda és a Kongói Demokratikus Köztársaság hármashatárvidéke, Kazungula átkelő a Zambézi folyó völgye, ahol négy ország (Namíbia, Botswana, Zambia és Zimbabwe) találkozik, vagy a Dél-afrikai Köztársaság keleti határvidéke Maputo (Mozambik) tartománnyal és eSwatini (Szváziföld) területével. Éppen a Dél-afrikai Köztársaság ebben ugyan kivétel, de a porózus, fizikai értelemben sokszor észrevehetetlen határok ugyan kedveznek a határmenti együttműködéseknek, viszont konfliktuszórákban nagyon komoly gátló tényezők a rendezésnek.

Söderbaum, Grant és Bach további megállapításai a szubszaharai regionalizmussal kapcsolatban, hogy a régió államai bármennyire is nagyratörő célokkal hoznak létre nagy számú nemzetközi szervezetet, a szuverenitás bármilyen elemét csak nehezen, vagy egyáltalán nem adják fel. A demokratikus intézményrendszer hiányosságaiból is fakad, hogy a közjó és a nemzeti érdek élesen elválí a hatalom megőrzésének igényétől, ami jelentősen kihat a szervezetek eredményességére, hatékonyságára is. Ugyanakkor az is igaz, hogy a szubszaharai (afrikai) regionalizmus tulajdonképpen inter-regionalizmus, a gazdasági közösségek párhuzamosan léteznek egymás mellett. Erre szemléletes példa az az adatsor, ami az SADC exportpartnereit mutatja. A gazdasági közösség 45%-ban az Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés (Asia-Pacific Economic Cooperation, APEC) tagállamaiba exportál, 27%-ban az Európai Unióba, az Afrikán kívüli valamennyi más államba 15%-ban, 10% az SADC tagállamok közti export tevékenység és mindössze 3% Afrika többi részével.

Általában hiába igaz, hogy az Afrikai Unió intézményrendszere az Európai Uniót tekinti mintának, a tagállamok elkötelezettségének és részvételének a minősége merőben különböző. Ez a mandátumok, célkitűzések és feladatok párhuzamosságát és multiplikálását is jelenti az egyes regionális szervezetek között.

Buzan és Weaver regionális biztonsági komplexei is billegő államok tucatját említik a térségben, nem véletlenül. A mesterséges államhatárok mesterséges régióhatárokat is jelentenek, a mikró, vagy tradicionális regionalizmus, azaz a mindennapok valósága felülírja akár az akadémiai, akár az államközi megközelítést. A régiók a szubszaharai térségben kifejezetten dinamikus, komplex társadalmi interakciókból létrejövő egységek, amiknek a lehatárolása ezért kifejezetten körülményes. További nehézséget okoz, hogy az afrikai államok standardjai általában – és kevés kivétellel – merőben különböznek az európaiktól, a nyugatitól. Az állam szervezete, a közigazgatás és bármilyen erőforrás legalább annyira szolgálja az „uralkodó” elit hatalmának megtartását, mint a közjót. A jólét és a jól lét elérésére való törekvés, jellemzően csak a társadalom egy szűk csoportjára vonatkozik, az állam és az állami intézmények nem elsősorban szolgálnak, hanem előkészítik a hatalom újraválasztását, „felügyelik” a megtartását. Ha csak a Transparency International korrupció érzékelési indexére (CPI) tekintünk, nem meglepő, hogy a szubszaharai államok a többségükben a rangsor második felében, sőt alján szerénykednek¹¹.

Korrupció érzékelési Index - 2020							
Ország	Helyezés	Pontszám (max. 100)	Változás	Ország	Helyezés	Pontszám (max. 100)	Változás
Dánia	1	88	↓	Elefántcsontpart	104	36	↑
Finnország	3	85	↓	Kenya	124	31	↑
Svájc	3	85	↓	Oroszország	129	30	↑
Szingapúr	3	85	↓	Mali	129	30	↓
Svédország	3	85	↓	Uganda	142	27	↓
Norvégia	7	84	↓	Angola	142	27	↑
Hollandia	8	82	↓	Irán	149	25	↓
Luxemburg	9	80	-	Nigéria	149	25	↓
Németország	9	80	↑	Kamerun	149	25	↓
Ausztria	15	76	↑	Mozambik	149	25	↓
Egyesült Államok	25	67	↓	Zimbabwe	157	24	↑
Seychelle-szigetek	27	66	↑	Irak	160	20	↑
Botswana	35	60	↓	Csád	160	20	↑
Zöld-foki szigetek	41	58	↓	Eritrea	160	20	↓
Ruanda	49	54	↑	Burundi	165	19	-
Mauritius	52	53	↓	Kongói Köztársaság	165	19	↓
Namíbia	57	51	↑	Kongói Dem. Közt.	170	18	↓
Sao Tome és Príncipe	63	47	↑	Észak-Korea	170	18	↑
Szene gál	67	45	↑	Líbia	173	17	↓
Magyarország	69	44	↓	Egyenlítői Guinea	174	16	↓
Dél-afrikai Köztársaság	69	44	↑	Szudán	174	16	↑
Ghána	75	43	↓	Venezuela	176	15	↓
Kína	78	42	↑	Jemen	176	15	↓
India	86	40	↑	Szíria	178	14	↓
Tanzánia	94	38	↑	Dél-Szudán	179	12	-
Etiópia	94	38	↑	Szomália	179	12	↑

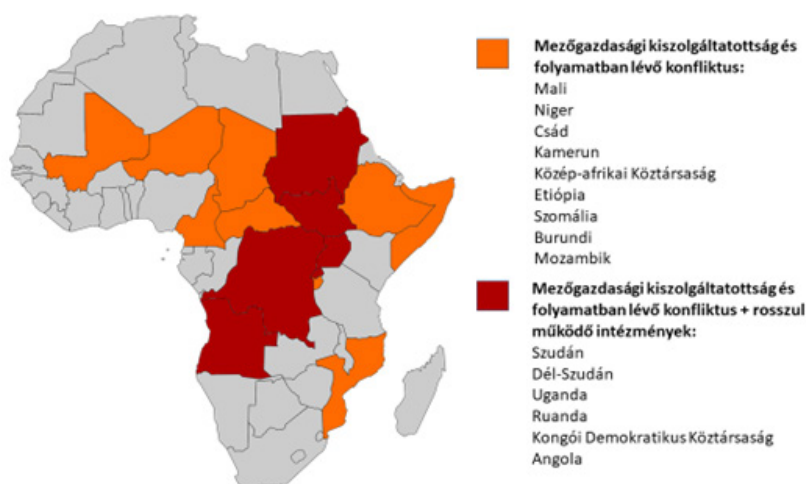
▲ 6. sz. ábra – A Korrupció Érzékelési Index, 2020 (Adatok forrása: transparency.org)

További sajátossága a szubszaharai rendszernek az egyes államok óriási gazdasági különbségei. A törekeny, néhány esetben kizárólag a térképeken létező, bukott államok a regionális együttműködés legnagyobb akadályai. Ezekben az esetben a kormánykozásnak alig van más motivációja, mint az autoriter, vagy fél-autoriter rezsimek legitimációja, illetve az állam működésének legalább a látszatának fenntartása. Az egyes gazdasági közösségek magállamai mellett a potyautas (free rider) államok sem veszik ki részüket a rezsimek működtetéséből, viszont ezen kívül nem gátolják a fennmaradását. A konfliktuszonák és a bukott államok viszont a regionális együttműködés teljes rendszerét is veszélybe sodorják. Hiába lenne célja a regionalizmusnak békét hozni a konfliktusokkal terhelt régiókban és lenne a regionális biztonsági együttműködés az államközi biztonság eszköze, ma a térségben a humán fejlődés éppen a biztonság és a stabilitás hiányával függ alapvetően össze.

A 2021-es törekeny államiság index (The Fund for Peace – Fragile State Index, 2021) rangsorának elején sorrendben Jemen, Szomália, Szíria, Dél-Szudán, a Kongói Demokratikus Köztársaság, a Közép-afrikai Köztársaság, Csád, Szudán, majd Afganisztán következnek. Az első tízből hat, az első húszból tizenöt, utób-

biak között olyan regionálisan kulcsállamokkal, mint Etiópia és Nigéria (a 12. és 13. helyen). Busby és von Uexhull 2018-ban publikálták a térség legsérülékenyebb államairól szóló írásukat a Foreign Affairs hasábjain. Az élelmiszerbiztonsági és mezőgazdasági kockázatokat vetették össze a helyi konfliktusokkal, valamint a rossz kormányzással, a rosszul működő állami alrendszerekkel. Elemzésük lesújtó jövőt jósolt a Száhel-övezet, Közép-Afrika és Afrika szarva számára, de például már Mozambik példája is bizonyította, hogy a Saharától délre eső területek államai nagyon komoly kihívásokkal kénytelenek szembenézni. A klímaválság tekintetében pedig nincs olyan elemzés, ami a Száhelt és Közép-Afrikát ne sorolná a klímaváltozással legkisebb eséllyel megbirkózó térségek közé.

Már említettem azt a tagadhatatlan kettősséget, hogy a multietnicitás ugyan gyengíti a nemzetépítést, ezzel a sikeres állam részvételét a regionális együttműködésben, ugyanakkor kedvez a természetes mikro-regionalizmusnak, hiszen a határok két oldalán élők gyakran ugyanazt a nyelvet beszélik, ugyanahhoz az etnikumhoz tartoznak és mindennapjaikban is teljesen hasonló társadalmi keretek között élnek. Mindez magyarázza, hogy az afrikai államok közül a leginkább integrált, a Dél-afrikai Köztársaság hiába emelkedik ki minősítésével a földrész államai közül, nemzetközi összehasonlításban mégis csak közepesen integráltan működő államnak számít (lásd AFRICA Regional Integration Index, 2019). A szubszaharai Afrika másik vezető gazdasági hatalma, Nigéria messze nem tűnik ki ennyire az integráció tekintetében. Még az ECOWAS tagállamai között is csak az ötödik, a kontinensen pedig csak a 38. helyen állt 2021-ben.

▲ 7. sz. ábra – Afrika leginstabilabb, legtörékenyebb államai (Busby és von Uexhull, 2018 alapján)

ECOWAS	GDP (millió USD)	GDP/fő (USD)	Bruttó államadósság (GDP %-ában)	Folyó fizetési mérleg (GDP %-ában)
Elefántcsontpart	71.000.000	2570	46	-3.6
Nigéria	514.000.000	2430	32	-2.2
Ghána	74.260.000	2370	81	-2.8
Szenegál	27.900.000	1620	67	-12.9
Benin	17.300.000	1390	48	-4.5
Guinea	16.340.000	1140	42	-13
Togo	8.630.000	1020	60	-3.4
Mali	19.900.000	983	46	-4.1
Bissau Guinea	1.650.000	887	78	-6.5
Burkina Faso	18.800.000	876	47	-4.5
Gambia	2.080.000	834	74	-12
Libéria	3.370.000	700	57	-19
Niger	15.900.000	633	44	-17
Sierra Leone	4.420.000	541	70	-14.1

SADC	GDP (millió USD)	GDP/fő (USD)	Bruttó államadósság (GDP %-ában)	Folyó fizetési mérleg (GDP %-ában)
Seychelles	950.000	9660	110	-37
Mauritius	12.200.000	9640	88	-14.6
Botswana	18.700.000	7800	25	-4.5
Dél-Afrika	329.500.000	5440	81	-0.4
Namíbia	11.380.000	4370	71	-3.4
eSwatini	4.200.000	3710	53	4.9
Angola	66.500.000	2080	110	0.8
Zimbabwe	26.900.000	1680	51	4.4
Comoro-szigetek	1.300.000	1400	30	-3.5
Lesotho	2.460.000	1180	50	-17
Tanzánia	65.900.000	1100	38	-4.3
Zambia	18.950.000	974	119	6.5
Kongói Dem. Közt.	55.100.000	587	12	-3.4
Madagaszkár	14.750.000	521	47	-5
Malawi	9.270.000	431	77	-20.7
Mozambik	13.960.000	425	125	-68.8

▲ 8. és 9. sz. ábrák – Az SADC, illetve az ECOWAS tagállamai egyes gazdasági mutatók alapján
(Adatok forrása: imf.org, 2021)

Véleményem szerint a regionális hegemónok által „vezetett” gazdasági közösségek működnek jól a térség viszonyaihoz képest, bár a „külső” beavatkozásoknak még ezek sem tudnak minden esetben ellenállni. És itt ne kizárólag Kína jelenlétére gondoljunk a földrészen, ugyanis például az Európai Unió is bármikor megbontja kétoldalú megállapodásokkal a regionális szervezeteket, hiszen könnyedén kínál olyan gazdasági, vagy kereskedelmi előnyöket az egyes tagállamok számára, amikkel a szerényebb regionális partnerek nem versenyezhetnek.

Egyfajta összegzésképpen venném sorra a szubszaharai térségre és mindenek előtt a regionalizmusra váró kihívásokat.

Közmegegyezés van abban a tekintetben, hogy világszerte ezt a térséget sújtja és fogja sújtani a leginkább a *klímaválság*. Az elsvatagosodás, a termőterületek további csökkenése, az aszályok és mindenekelőtt a víz szűkösség, vagy a vízhiány, megoldhatatlan kihívást fognak jelenteni a térség számos állama számára. Nem meglepő, hogy a legtöbb elemzés a klímaválságot legkisebb eséllyel átvészelni képes államok listájának elejére szubszaharai államokat tesz. A Száhel-övezet és Közép-Afrika a leginkább kitett térségek, de Elefántcsontpart, Guinea, Libéria, Kenya és Madagaszkár is komoly kockázati tényező. Törékeny, vagy bukott államokkal pedig értelmezhetetlen az a politikai stabilitás, ami az integráció, a regionális együttműködés alapfeltétele. Már ma is száraz terület a földrész két harmada, ahol 400 millió ember él. A demográfiai változások és a klímaváltozás negatív hatásai várhatóan klímamenekültek tíz és százmillióit fogják útnak indítani. Márpedig a migráció és a menekültkérdés elsősorban ma is a szomszédos államokat érinti, illetve a régió számos államában már ma is óriási, az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosa (UNHCR) szerint tízmilliós nagyságrendű, a belső menekültek (internally displaced persons, IDP) száma. Ahogyan Tarrósy (2017) jelezte, a világ összes, lakóhelyét belföldön elhagyni kényszerülő személyének 75%-a (ők valójában ezek a belső menekültek) már 2015 év végén tíz országban volt megtalálható, melyek közül a Kongói Demokratikus Köztársaság, Szudán és Dél-Szudán 2003 óta mindig a legnagyobb számokat hozták.

Különösen érintett a téma szempontjából a Száhel-övezet, ahol az Afrikai Unió grandiózus terve, a Dakartól Djiboutiig tartó Nagy Zöld Fal, egyelőre inkább csak papíron létezik.

A *vízhiány* és a víz túlhasználata egyrészt az ivóvíz készletek szűkössége miatt problémásak, másrészt a szanitáció, a higiéniai körülmények miatt jelentenek óriási közegészségügyi kockázatot (tisztálkodási lehetőség, illemhelyek, vezetékes vízhálózat). Még a legfejlettebb infrastruktúrával rendelkező államokban is óriási kihívás a jó minőségű ivóvíz, hiszen egyrészt a természetes vizek alig tudják ellátni az elképesztő ütemben növekvő népességet, másrészt rossz minőségűek a közművek és a hálózaton is jelentős a veszteség a víz egyre nagyobb mennyiségű és egyre távolabbi szállítása miatt. A túlfogyasztás komoly probléma és biztonságpolitikai kockázat a Csád-tó térségében, a Niger-medencében, de a Zambézi mentén is. A Dél-afrikai Köztársaság gát- és tározórendszere 2016-ban Johannesburg környékén, 2018-ban Fokvárosban került alig kezelhető szituációba a tározók rendkívül

alacsony vízállása miatt. Ugyanakkor a víz felértékel integrációs szempontból olyan államokat, mint a parányi Lesotho, hiszen a magashegységeiből érkező ivóvíz nélkül szó szerint elnéptelenedne a Dél-afrikai Köztársaság Gauteng régiója (Johannesburg és Pretoria agglomerációja). Van a vízkészlet kezelésének még egy aspektusa, amiről ritkábban esik szó, ez pedig a szennyvíz elégtelen kezelése. Hiába lenne sokkal olcsóbb (és sokkal bejártottabb) technológia, mint a tengervíz sótalánítása, még a Dél-afrikai Köztársaságban is csak a szennyvíz 60%-át kezelik, ez az arány pedig a térség országaiban jellemzően még rosszabb. Említettekén kívül, a vízre leginkább rászoruló országok listáján a Kongói Demokratikus Köztársaság, Szomália, Botswana, Namíbia, Szenegál és Mozambik szerepelnek. A víz mellett egyéb *természeti kincsek kizsigerelése* sem ismeretlen jelenség, a mezőgazdaság és a népesség igényei miatt fogynak az erdős területek, ahol aztán legtöbbször valamilyen monokultúrás ültetvény veszi át az őserdő helyét.

A már említett *szociális válság* és a rossz kormányzás *humanitárius katasztrófákat* okoznak. Egyéb biztonsági kihívások mellett, a termőterületek romlása és csökkenése, a szárazság, illetve az egyenlőtlen elosztás okoznak élelmiszerhiányt Dél-Szudán, Szomália, Északkelet-Nigéria, Etiópia és Mozambik területein. Ahogy Rattani idézi egy kenyai vezető kutató véleményét a cikkében: a klímaváltozás kétértelművé tette, hogy Afrika képes lesz-e ellátni magát élelmiszerrel. Az éhezést és a járványokat alig van olyan ország, ami önerőből kezelni tudná. Ahol a humanitárius helyzet akár szeparatista törekvéssel, akár a szubszaharai Afrikában egyre inkább megjelenő szélsőségekkel jelenik meg egyszerre, ott az államok szuverenitása az elsődleges kérdés, egyáltalán nem a regionális együttműködés. Igaz ugyanakkor, hogy az Afrikai Unió be nem avatkozás politikáját az élet (és a politikai döntéshozatal) meghaladta, éppen a gazdasági közösségeknek és az Afrikai Uniónak vannak konfliktusrendezési jogosítványai. A *konfliktuszónákban* az ENSZ, vagy az AU törekvései is csak korlátozott sikereket érnek el. Dél-Szudán, Szomália, Kamerun, vagy éppen Etiópia polgárháborús viszonyai, Nyugat-Szahara, Szomália, a Kongói Demokratikus Köztársaság, vagy éppen a Közép-afrikai Köztársaság, mind megoldatlan konfliktusok. A nemzetközi terrorizmus Maliban, Burkina Fasóban, Szomáliában vagy a Csád-tó medencéjében a térség államainak integritását veszélyeztetni, de már megjelent Mozambik északi részén is. A térségben az al-Káida és az Iszlám Állam, valamint proxy szervezeteik egyformán megjelentek, a Boko Haram (Nigéria és a Csád-tó medencéje), illetve az al-Shabaab (Szomália) nemcsak Afrika, de a világ legkegyetlenebb terrorszervezetei között vannak számontartva.

A már említett szociális válság és a rossz kormányzás humanitárius katasztrófákat okoznak. Egyéb biztonsági kihívások mellett, a termőterületek romlása és csökkenése, a szárazság, illetve az egyenlőtlen elosztás okoznak élelmiszerhiányt.

Hiába antikolonialista a teljes földrész, ha a *nagyhatalmak csábításának*, a smart power eszközeinek alig tudnak ellenállni az egyes államok. Afrika poszt-amerikai korszakát éli, amikor elsősorban Kína, de az Európai Unió, Oroszország és kisebb részben India is komoly szereplőként igyekszik feltűnni a földrészben és elsősorban kétoldalú megállapodásokkal kénye-kedve szerint emeli ki egyes tagállamokat a regionális kontextusból. A strukturális problémákkal küzdő és rosszul teljesítő államok, illetve a hatalom megtartásáért akár véleményes kompromisszumokra is kész rezsimek aligha fognak bármikor ellenállni egy-egy infrastrukturális megaberuházás, vagy kereskedelmi megállapodás csábításának. Az egyenlőtlen jövedelemeloszlás pedig az egyes államokon belül is jelentős, a város-vidék különbségek, vagy a kereskedelmi központok és minden más kisrégió viszonyában elképesztőek a különbségek. Hiába várható viszonylagos fejlődés a kontinensen, köszönhetően a háztartások növekvő bevételeinek, az infrastrukturális fejlesztéseknek és a szélesedő kereskedelemnek, az egyenlőtlenségek tartósan fent fognak maradni. Amíg a *külföldi befektetésekért folyó verseny* jótékony hatással van ugyan a politikai stabilitásra és az integrációval nagyobb, egyben vonzóbb piacok alakulnak ki (Kis, 2020), a befektetésekre való érzékenység és szükség mégis könnyen helyezi előtérbe az egyéni (állami) érdeket.

Már említettem, hogy meglátásom szerint azok a regionális blokkok teljesítenek jól, ahol *a magállam húzza magával regionális partnereit*. Ha jól teljesít a kulcsállam, a Dél-afrikai Köztársaság és Nigéria esetén bátran nevezhetjük regionális hegemonnak¹² is, abból a regionális együttműködés más szereplői is profitálni fognak. Mindenek előtt azonban a blokkok, a régiók tisztázására kellene sort keríteni az Afrikai Unió rendszerén belül¹³. Fel kell számolni a *párhuzamos tagságokat* és a *párhuzamos kompetenciákat*, hiszen ma a legtöbb afrikai állam legalább két regionális szervezet tagja, így a regionális gazdasági közösségek még csak az Afrikai Unió regionális rendszerét sem követik. A COMESA, vagy a CEN-SAD tagsága távolról sem követi ezt az elvet, de ugyanígy kizárólag az államérdek jelenik meg a legsikeresebb SADC-hez való közeledésben is. A regionális hatalom szerepére áhítózó Kongói Demokratikus Köztársaság mára négy REC-ben tag, Kenya szintén négyben. Nem mellesleg a Kongói Demokratikus Köztársaság bukducsolása borítja a regionális rendszert is, hiszen nem képes igazodási ponttá válni a közép-afrikai régióban. Ezzel éppen ellentétesen, a déli régió terjeszkedik, a Dél-afrikai Köztársaság merkantilista politikája¹⁴ magához vonzza Közép- és részben Kelet-Afrika államait, aminek éppen a Kongói Demokratikus Köztársaság és Tanzánia SADC tagsága a két ékes példája. Rajtuk kívül Angola, Ruanda és Burundi rendelkezik két különböző régióhoz sorolt REC-ben tagsággal, sőt Burundi bejelentkezett az SADC tagságra is. Az egyes regionális szervezetek tagállamai között jelentős tehát a különbség az elköteleződésre való hajlandóság és képesség terén, egyetlen példaként álljon itt Nigéria, aki ugyanolyan mértékben finanszírozza az ECOWAS működését, mint a többi tizennégy tagállam összesen.

A Dél-afrikai Köztársaság és az SADC

Különleges szerepben van az SADC a regionális gazdasági közösségek között, hiszen – elsősorban a Dél-afrikai Köztársaságnak köszönhetően – a gazdasági és egyéb infrastruktúra, valamint a formális intézményrendszer itt a legfejlettebb valamennyi közösséget tekintve. Sajátos helyzet, hogy a térségben a regionális integráció igazi felhajtó ereje a Dél-afrikai Köztársaság apartheid-rezsimével szembeni ellenpólus képzése volt, a rezsimváltás után pedig éppen a Dél-afrikai Köztársaság csatlakozása lett a déli afrikai regionális integráció motorja. Peters-Berries 2010-ben fogalmazott úgy, hogy az SADC a kontinens legsikeresebb és legígéretesebb szervezete, ha regionális integrációról beszélünk. Ez az állítás ma is igaz, sőt mint említettem, az egyik sikeresen „terjeszkedő” regionális szervezet az SADC.

Az SADC elődje, a Southern African Development Coordination Convergence (SADCC) 1980-ben vállaltan azzal a céllal is jött létre, hogy csökkentse a tagállamok függését mindenekelőtt az élelmiszerellátásban a Dél-afrikai Köztársaságtól. Szállítmányozás tekintetében meglehetősen kilátástalannak tűnhetett a törekvés, hiszen a déli Afrika tenger nélküli államai az 1980-as években ugyanannyira szorultak rá a dél-afrikai kikötőkre és vasútra, ahogy ma is. Történelmi előzményeit tekintve ugyanakkor számos közös pont létezett, hiszen a déli afrikai államok majdani politikai elitje küzdött a portugál gyarmatosítók, a britek (illetve Rhodesia fehér kormányai), végül a dél-afrikai apartheid rezsim ellen. A Frontvonal Államok (Frontline States, FLS) tagállamai¹⁵ egészen egyedi viszonyban voltak a Dél-afrikai Köztársasággal. Egyrészt nemcsak, hogy komoly függőségben léteztek a regionális hatalomtól és állampolgáraik tízezrei dolgoztak a Dél-afrikai Köztársaságban, de kivétel nélkül fegyveres konfliktusba is kerültek a dél-afrikai hadsereggel. Vagy a reguláris dél-afrikai haderő avatkozott be ezekben az országokban a térség destabili-

10. sz. ábra – Az SADC tagállamai és a felvételre váró Burundi (Adatok forrása: sadc.int)

zálása érdekében, vagy – Angola és Mozambik esetén – olyan fegyveres csoportokat támogatott az apartheid rezsim, akik a regnáló kormányok megdöntésére törek. Cserébe ugyanezek az államok fogadták be az African National Congress (ANC) száműzetésbe kényszerült vezetőit és tagjait, sőt konkrétan gerillaharcokra képezték ki a dél-afrikai fehér kormány ellenfeleit. Namíbia helyzete egészen speciális volt ugyanebben az időszakban, hiszen az irányítását tekintve, tulajdonképpen megszállása alatt tartotta a Dél-afrikai Köztársaság. Az SADCC, illetve a ma is létező vámunió, a Southern African Customs Union (SACU)¹⁶ tehát a Dél-afrikai Köztársaság árnyékában létező regionális államok felemelését lettek volna hivatottak szolgálni, de céljukat nem érték el.

A dél-afrikai enyhülés, Nelson Mandela és társai kiszabadulása, majd az ANC hatalomra kerülése, természetesen egészen új irányt adtak a déli Afrika integrációjának. A Frontvonal Államok és a dél-afrikai elnyomástól megszabadult Namíbia egykori szabadságharcosai, immár politikai vezetői ugyanabból a politikai kultúrából érkeztek, mint az ANC. Az 1994-es első szabad dél-afrikai választások megnyerését követően, az ANC-vezette Dél-afrikai Köztársaság csatlakozott az SADCC-ből 1992-ben létrejött SADC-hez és a korábbi poszt-koloniális diplomácia regionális együttműködést a regionális gazdasági és társadalmi integráció igénye váltotta fel, kiegészülve az Afrikai Unió célkitűzéseivel teljes összhangban lévő politikai és biztonsági együttműködéssel¹⁷.

Nelson Mandela nem kizárólag az új Dél-afrikai Köztársaság élő lelkiismerete volt, de a világporondon is elképesztő népszerűségnek és tiszteletnek örvendett. Szomszédja, a hozzá hasonlóan egykor az elnyomó rezsim ellen küzdő Robert Mugabe viszont sok tekintetben a vetélytársat látta benne. A dél-afrikai politikai vezetés által következetesen hirdetett és követett „afrikai reneszánsz” így politikai rivalizáláshoz is vezetett Pretoria és Harare között. Az 1990-es évek közepén ha nem is fenyegetett az SADC felbomlása, de egészen komolyan felmerült a szervezet derogációja egy önálló regionális biztonsági szervezet kiválásával. A politikai feszültséget a szervezeten belül a befolyási övezetek felosztása oldotta meg (Amusan, 2010). A Dél-afrikai Köztársaság felügyelete alá kerültek a pénzügyek és a befektetési politika, míg Zimbabwe lett az élelmiszer, a mezőgazdaság és természeti kincsek „felelőse”. Ugyanennek a rivalizálásnak a fényében érdemes egy pillantást vetni a szubszaharai regionalizmus egyik legfurcsább esetére, a Kongói Demokratikus Köztársaság csatlakozására az SADC-hez, ezzel a déli régióhoz. A két vetélytárs közül Mugabe ambícióinak kedvezőnek vélte még egy jelentős állam jelenlétét a szervezetben a Dél-afrikai Köztársaság ellensúlyozására, Pretoria viszont a Kongói-medence ásványkincseire alapozva gazdasági fölényének további stabilizálására látott lehetőséget. Az idő csak a második prekonceptiót igazolta.

Mint a legtöbb afrikai REC estén, az SADC deklarált célkitűzése a teljes gazdasági integráció, ami lassan ugyan, de lépésenként halad a régióban. 2008-ra Angola és a Kongói Demokratikus Köztársaság kivételével létrejött, majd 2015-re teljessé vált az SADC tagállamai között a szabadkereskedelmi övezet (Erdősi, 2012; Kis 2018), ma a tagállamok egymás közti kereskedelmének 85%-a vámmentes. A szintén

2008-ban életre keltett African Free Trade Zone (AFTZ) az SADC, a COMESA és az EAC részvételével pedig a kontinens történetében először hozott létre egy olyan tömörülést, ami kapacitásait tekintve méltó partnere lehetett a legtöbb kereskedelmi blokknak (Kis, 2020). Afrika történetében komoly mérföldkönek tekintik a 2018-ban született African Continental Free Trade Area-t (AfCFTA), hiszen Eritrea kivételével az Afrikai Unió valamennyi tagállama aláírta az egyezményt. Működése és hatékonysága szempontjából kiemelkedő, hogy mind Nigéria, mind a Dél-afrikai Köztársaság már ratifikálta is, így talán belátható távolságra került Cecil Rhodes álma a Fokvárostól Kairóig érő egységes kereskedelmi övezetről. Viszont ma már persze nem a gyarmatosítók, hanem az afrikai államok hasznára, ahogyan azt maguk az afrikaiak gondolják. Visszatérve az SADC integrációs helyzetére, a vámunió tekintetében a SACU mellett az SADC-nek kizárólag duplikált kompetenciák építésére lenne lehetősége. Adná magát a két szervezet egyesítése, de a korábban már említett kusza tagsági viszonyok miatt ennek gyakorlati megvalósítása még várat magára. Az integráció következő szintjei – a közös piac, a monetáris unió és a közös valuta – egyelőre beláthatatlan távolságra vannak.

Igaz ez még akkor is, ha a kereskedelmi integráció szempontjából a Dél-afrikai Köztársaság, Zimbabwe, Namíbia, Lesotho és eSwatini (Szváziföld) a földrész leginkább integrált térsége, a Dél-afrikai Köztársaság pedig toronymagasan emelkedik ki a termelési (productive) integráció tekintetében, de infrastrukturális integráció tekintetében is a kontinens vezető állama (AFRICA Regional Integration Index, 2019). Kár lenne elvitatni, hogy a Dél-afrikai Köztársaság saját jól felfogott érdekében is, a hátán viszi az SADC-t, de teljesen aszimmetrikus a viszony a regionális hegemon és mindenki más között. Még akkor is, amikor Zuma elnöksége alatt a Dél-afrikai Köztársaság szabad történetének legsúlyosabb válságát élte meg, a velejéig korrump politikai elit és a Gupta család közreműködésével megvalósítva a foglyul ejtett állam tankönyvi példáját¹⁸ (Tetlák, 2019). Pusztán néhány adat a hegemon és a többi tagállam közti különbségekről, az SADC Annual Report 2020-2021 és korábbi adatai alapján. A Dél-afrikai Köztársaság több elektromos kapacitással rendelkezik, mint az összes többi tagállam összesen. Hosszabb közút hálózattal rendelkezik, mint az öt követő Kongói Demokratikus Köztársaság, Tanzánia és Zimbabwe összesen. Légiforgalomban – főként a légi szállítmányozásban – nagyobb forgalmat generál, mint a többi tagállam összesen. A COVID előtti években több turistát fogadott, mint az öt követő Botswana, Zimbabwe, Tanzánia és a szigetek összesen. Ilyen elképesztő túlsúly mellett tehát egyáltalán nem meglepő, ha a tagállamok jelentős részének az igazodás az egyetlen lehetősége. Mégis kiváló lehetőség egy-egy REC, így az SADC tagjának lenni, hiszen ezzel a nemzetközi szintéren lényegesen kisebb tekintélyű államok (vezetői) is meg tudnak jelenni. Izgalmas példa Nyugat-Szahara esete, ahol az SADC regionális szervezetként kifejezetten kiáll a Polisario Front és Afrika teljes dekolonizálása mellett, ám míg a Pretoria által szervezett szolidaritási konferencián megjelent más államok mellett Algéria, Nigéria, vagy Kenya (összesen 20 ország), addig a Marokkóban szervezett ellenkonferencia 36 résztvevő országa közül hét az SADC tagja is volt.

Hogy a Dél-afrikai Köztársaság és nemzetközi, vagy kontinentális piacokra lépő vállalatai számára milyen lehetőségeket jelent a gazdasági integráció, az különösebb magyarázatot nem igényel. Az állam külpolitikai törekvései tekintetében is kiemelten jelenik meg a koncentrikus körök doktrínájában a szomszédos államok, illetve az SADC tagállamok szerepe. Az utóbbi évtizedekben a Dél-afrikai Köztársaság nemcsak a kontinentális intézményrendszer kiépítésében vállalt vezető szerepet, de hosszú idő után fegyveres erőt is biztosít a határain kívül, vagy az SADC, vagy az AU mandátumai számára. A határmenti együttműködések, a mikroregionális interakciók tekintetében érdemes megemlíteni, hogy a Dél-afrikai Köztársaságban hivatalosan is elismert nyelvek beszélői közül a legtöbb viszonylag könnyen megérti egymást és ugyanezeket a nyelveket használják a szomszédos országokban is. A ndebele, szvázi, szotó, cvána, conga vagy venda nyelveket a határ mindkét oldalán beszélik, de közvetítő nyelvként Mozambikot leszámítva az angol is kiválóan funkcionál.

Az SADC működésével és szervezeti felépítésével kapcsolatban könnyen észrevehető az európai példa. A szervezett tagállamai 27 jogilag kötelező szakpolitikai egyezményt (protokolt) fogadtak el, köztük olyan progresszív témakörökben, mint az élelmiszerbiztonság, a természeti erőforrások, a katasztrófa-kockázat kezelés, a klíma és meteorológia, vagy az emberi fejlődés és nemek közti egyenlőség. Természetesen kormányközi együttműködés jellemzi, melynek csúcsszerve az évente egyszer ülésező állam- és kormányfői Csúcstalálkozó (Summit of Head of States or Government). Ez a stratégiaalkotás és az SADC működésének, funkcióinak felülvizsgálatának, ellenőrzésének a színtere. Az Organ (Organ on Politics, Defence and Security Cooperation) korlátozott felhatalmazással bír, a békét, biztonságot és a régió stabilitását veszélyeztető ügyek tartoznak hozzá, de ez is államfői szintű fórum. A Miniszterek Tanácsa (Council of Ministers) évente kétszer ülésezik és a csúcstalálkozó döntéseinek végrehajtása a feladata. Munkáját az Állandó Bizottság segíti (Standing Committee of Officials), ami egy államtitkári szintű egyeztető és tanácsadó fórum, tagjai által szintén valamennyi tagállamot képviselve. Az előbbi négy testület egy úgy nevezett trojka rendszerben működik, ami azt jelenti, hogy a regnáló elnök, az előző elnök és a következő elnök részvételével két ülés között is biztosítják a döntéshozatalt, valamint az SADC szerveinek irányítását. Az operatív tevékenység a Botswana fővárosában, Gaborone-ban székelő főtitkárság feladata, míg a regionális és nemzeti szintet a nemzeti bizottságok kötik össze, általában kormányzati, gazdasági és civil tagokkal működve. Kifejezetten előremutató szerve volt az SADC-nek a

Az utóbbi évtizedekben a Dél-afrikai Köztársaság nemcsak a kontinentális intézményrendszer kiépítésében vállalt vezető szerepet, de hosszú idő után fegyveres erőt is biztosít a határain kívül, vagy az SADC, vagy az AU mandátumai számára.

Namíbia fővárosában, Windhoek-ben székelő Bíróság, amihez 2010-ig magánszemélyek és gazdasági szereplők is fordulhattak. Ekkor azonban néhány a fehér farmereket érintő döntése miatt Zimbabwe kivonult a szervezet kötelékéből és megkérdőjelezte legitimitását. 2012 óta a Bíróság kizárólag államok közti ügyekben lett volna illetékes, de egyetlen tagállamnak sincs esze ágában perelni bármelyik másikat.

Konklúzió

Azt mindenképpen meg kell jegyezni, hogy a szubszaharai térség államai számára a regionális együttműködés egyszerre lehetőség és adottság. A térség államainak jelentős része önállóan kezelhetetlen társadalmi és gazdasági kihívásokkal szembe-sül. A régió legsikeresebb regionális szervezete, az SADC esetén a tagállamok és az azokat irányító politikai vezetők közös múltja, infrastrukturális összekötöttsége és nem utolsó sorban a Dél-afrikai Köztársaság fejlettsége az integráció alappillérei. Az SADC valamennyi tagállama (és ez döntően igaz az Afrikai Unióra is) belátja és elismeri, hogy a Dél-afrikai Köztársaság képes felerősíteni a régió és a kontinens hangját a nemzetközi színtéren. A BRICS, vagy a G20 tagjaként, de akár kétoldalú kapcsolataiban is a regionális hegemon (szándéka és érdekei szerint) húzza magával a regionális partnereit. Köszönhetően az állam merkantilista politikájának és a dél-afrikai cégek elképesztő erejének, a Dél-afrikai Köztársaság tartós túlsúlya a regionális együttműködésben garantált.

Az SADC-t érő kihívások közül elsőként a közép- és nagyhatalmak afrikai jelenlétét és érdekeit emelném ki, illetve azt a tényt, ami a szubszaharai térség valamennyi államára igaz, hogy komolyan versengenek egymással a donor államok kegyeiért és a külföldi befektetésekért. A demokrácia és a jogállamiság tekintetében gyakran érte az SADC-t komoly kritika, miszerint kifejezetten megengedően kezeli az elvárásait az emberi jogok terén – ez például a Mugabe-rezsim esetén feltétlenül igaz is volt. Továbbra is kérdés, hogy az egyes államok mennyire lesznek hajlandóak döntési kompetenciákról lemondani, mennyire adják át szuverén döntéseiket a regionális szervezeteknek. Ez kiegészülve az autoriter rezsimök öncélú részvételével a regionális együttműködésekben, a politikai integráció tekintetében még komolyabb kihívás. Ismét hangsúlyozni kívánom, hogy a párhuzamos tagságok és a szervezetek párhuzamos kompetenciái jelentősen csökkentik az egyes szervezetek hatékonyságát. Ezt ellensúlyozhatná az a tény, hogy a szervezeti tagság egyre drágább a tagállamok számára, ami a vállalt tagságok számát akár csökkenthetné is, de a valóság inkább arról szól, hogy a potyautasoknak tökéletesen megfelel, ha az egyes régiók vezetői államai viselik a működési költségek jelentős részét.

Végezetül két térségről szólok, melyek az SADC számára komoly biztonságpolitikai fenyegetést is jelentenek. A Kongói Demokratikus Köztársaság instabilitását az SADC az általa küldött és az ENSZ felügyelete alatt működő Force Intervention Brigade (FIB) biztosításával is igyekszik kezelni. Mozambik északi tartománya, Cabo Delgado esetén pedig az SADC fegyveres erőt biztosít a mozambiki kormány támogatására, abban reménykedve, hogy vissza sikerül szorítani az utóbbi években megjelent szélsőségeket. ☀

Jegyzetek

- 1 A tanulmány ábráiban felhasznált alaptérkép a Wikipédiáról származó, szabadon felhasználható kép, a tanulmányban szereplő valamennyi ábra és táblázat a szerző saját munkája. A kép forrása: https://hu.m.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Blank_Map-Africa.svg
- 2 Az Agenda2063 egy stratégiai, kontinentális keretrendszer a társadalmi és gazdasági fejlődéshez, amit az Afrikai Unió közgyűlése 2015 januárjában fogadott el.
- 3 Ez az African Continental Free Trade Area (AfCFTA) szerződés keretei között valósulhatna meg. A szerződés meghaladja a regionális gazdasági közösségeket, aláírói (és ratifikálói) között a földrész valamennyi jelentős állama szerepel.
- 4 <https://www.statista.com/chart/26371/african-countries-with-the-highest-gdp-over-time/>
- 5 Az Afrikai Unió nemcsak égtájak alapján nevezte el régióit, hanem földrajzi nevekkal is. Így sorrendben Északi – Szahara, Nyugati – Niger-Volta, Közép – Kongó, Keleti – Nílus és Déli – Kalahári régiók léteznek. Hatodikként tartják nyilván az afrikai diaszpórát.
- 6 További regionális szervezetek, melyek nem részesei az Abujai Szerződésnek, a CEPGL / Economic Community of the Great Lakes Countries: Kongó, Burundi, Ruanda részvételével, az MRU / Mano River Union: Libéria, Guinea, Sierra Leone, Elefántcsontpart részvételével, illetve az LGA / Liptako-Gourma Authority: Burkina Faso, Niger, Mali részvételével.
- 7 A régiók és a RECs kapcsolatát azzal a kitételrel mutatja az ábra, hogy az észak-afrikai régiót és szervezeteit (AMU, CEN-SAD), illetve a nevével ellentétben nemcsak a keleti és déli régióban tagsággal rendelkező COMESA tagállamait nem jelöli.
- 8 <https://www.un.org/africarenewal/magazine/december-2021/swahili-gaining-popularity-globally>
- 9 Ugyanakkor jegyezzük meg, hogy az Afrikai Unió hivatalos nyelvei az arab, az angol, a francia, a spanyol, a portugál, a szuahéli és bármilyen más afrikai nyelv (sic). Munkanyelvei az arab, az angol, a francia és a portugál.
- 10 Bár tegyük hozzá, hogy megjelent az országban a xenofóbia helyben egészen sajátos formája, az afrofóbia. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy a szociális és gazdasági lehetőségei tekintetében stagnáló dél-afrikaiak egyre elutasítóbbak a szubszaharai térségből érkező (egyébként kifejezetten nagy számú) bevándorlóval szemben. És ez ugyanúgy igaz az európai és afrikai gyökerekkel rendelkező dél-afrikaiakra is.
- 11 Bár rögtön tegyük hozzá, hogy különösebb oka Magyarországnak sincs büszkének lenni.
- 12 A Dél-afrikai Köztársaság ilyen szerepéről lásd Tétényi András 2014-es doktori értekezését: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/843/1/Tetenyi_Andras.pdf
- 13 Erdősi Ferenc 2012-es írása is felhívja a figyelmet a regionális szervezetek átfedéseire, illetve céljaik és tartalmuk, az integráció megvalósult szintjének különbségeire.
- 14 A dél-afrikai nagyvállaltok jelentős formális és informális állami támogatással történő terjeszkedését Dél-Afrika nevéből és a gazdasági társaság rövidítéséből, kissé gúnyosan az SA Inc. névvel szokták illetni.
- 15 Angola, Botswana, Lesotho, Mozambik, Tanzánia, Zambia és Zimbabwe voltak ezek.
- 16 A SACU öt tagállama ma Botswana, Lesotho, Namíbia, eSwatini és a Dél-afrikai Köztársaság.
- 17 A Dél-afrikai Köztársaság utóbbi két és fél évtizedéről, illetve az ANC jelenéről lásd Tetlák (2019).
- 18 Nem tudom nem megemlíteni, hogy az ebben az állapotban lévő Dél-afrikai Köztársasághoz zuhan le Magyarország a korrupciós indexen (lásd 6. sz. ábra).

Felhasznált irodalom

- Allison, Timipere (2021): „Corruption in Fragile States: What the Corruption Perceptions Index Does Not Reveal.” Academia Letters, Article 392, February 2021.
- Amusan, Lere (2010): „Pan-Africanism and the State of Politico-Economic Integration in Southern Africa”. *Africana: A Journal of Ideas on Africa and the African Diaspora*, Volume 4, Number 1, June 2010, 136-164. old.
- Busby, Joshua - von Uexkull, Nina (2018): „Climate Shocks and Humanitarian Crises.” *Foreign Affairs*, November 29, 2018. <https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2018-11-29/climate-shocks-and-humanitarian-crises>
- Buzan, Barry (2003): „Regional Security Complex Theory in the Post-Cold War World.” In: Söderbaum, Fredrik – Shaw, Timothy M. (szerk.): *Theories of New Regionalism*. A Palgrave reader. Springer.
- Buzan, Barry - Wæver, Ole (2003): *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press.
- Erdősi Ferenc (2012): „Az afrikai regionális integrációk szervezeti formái és céljai.” *Területi Statisztika*, 15. évf., 52. szám, 388-400. old.
- Kis Katalin (2018): „Az Európai Unió kereskedelempolitikája a kelet- és dél-afrikai régióban – A Kelet-afrikai Közösség (EAC) és a Dél-afrikai Fejlesztési Közösség (SADC) példáján.” *Európai Tükör*, 21. évf., 3. szám, 67-91. old.
- Kis Katalin (2020): „A Kelet-afrikai Közösség tőkevonzó képessége – A COVID-19 kihívásai.” *Külügyi Műhely*, 2. évf. 2. szám, 57-82. old.
- Mlambo, Daniel Nkosinathi (2020): „The Quest for Post-Colonial Regional Integration: Examining the Southern African Development Community in Southern Africa Post-1992.” *Journal of African Foreign Affairs*, Volume 7, No. 1, April 2020, 23-48. old.
- Peters-Berries, Christian (2010): *Regional Integration in Southern Africa – A Guidebook*. InWEnt – Internationale Weiterbildung und Entwicklung gGmbH.
- Rattani, Vijeta (2017): *Climate disruption. Down to Earth*, September 13, 2017. <https://www.downtoearth.org.in/news/climate-disruption-58673>
- Söderbaum, Fredrik – Taylor, Ian (2009): „State, region and space in Africa.” In: Engel, Ulf, - Nugent, Paul (szerk.): *Reshaping Africa*. Brill.
- Tarrósy István (2007): „Kenya-Uganda-Tanzánia: Kelet-afrikai Föderáció, álom, vagy valóság?” *Afrika Tanulmányok*. 1. évf., 1. szám, 44-55. old.
- Tarrósy István (2017): „Afrikaiak a világban, afrikaiak Magyarországon – Elhanyagolt diaszpóra?” *Modern Geográfia*. 2017/4, 1-14. old.
- Tetlák Örs (2019): „Választások és politikai szereplők a Dél-afrikai Köztársaságban.” *Afrika Tanulmányok*. 13. évf., 3-4. szám, 2019, 5-30. old.
- Tétényi András (2014): *A Dél-afrikai Köztársaság: regionális hegemon.* PhD értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/843/1/Tetenyi_Andras.pdf

Indexek, kézikönyvek, hivatalos oldalak:

- AfrAsia Bank Africa Wealth Report 2019: <https://www.afrasiabank.com/en/about/newsroom/africa-wealth-report-2019>
- AFRICA Regional Integration Index (2019): <https://www.integrate-africa.org>
- Az Afrikai Unió hivatalos oldala: <https://au.int/>
- Az Afrikai Unió kézikönyve (2020): <https://au.int/en/handbook>
- SADC Annual Report 2020-2021: <https://www.sadc.int/documents-publications/annual-reports/>
- A Southern African Development Community (SADC) hivatalos oldala: <https://www.sadc.int/>
- The Fund for Peace – Fragile State Index (2021): <https://fragilestatesindex.org/>
- Transparency International – Corruption Perception Index (2020): <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index>

A szerzőről

doktorandusz, Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi kapcsolatok és biztonságpolitika alprogram.

Kutatási területe Dél-Afrika szerepe a nemzetközi térben, Afrika déli régiója, illetve a regionalizmus a szubzaharai Afrikában.

About the Author

PhD student at Corvinus University of Budapest, International relations and security studies sub-program.

His research area focuses on the role of South Africa at the international level, in the southern region of Africa, and regionalism in sub-Saharan Africa.

@

tetlak.ors@gmail.com

English Abstract

Characteristics of Sub-Saharan regionalism regarding the agency of the Southern African Development Community (SADC)

The aim of the paper is to describe the characteristics of Sub-Saharan integrations, primarily from the perspective of new regionalism. In addition to the traits of the macro-region, it seeks to talk not only about the system of the regional economic communities (RECs) within the African Union, but also about the organic, historically driven cooperation of micro-regions and border areas. It explores the challenges and opportunities of regionalism from the perspective of climate crisis and the need of good governance as well. The primary but not exclusive level of analysis in this study is governmental and interstate cooperation. Since the author's research area is Southern Africa, as a case study the paper presents the organizational structure and functioning of the Southern African Development Community (SADC) and the most important features of Southern African regional integration.